

ĀRPOLITISKĀS IDENTITĀTES IDEJAS KĀ “CEĻA KARTE” KRIEVIJAS KARADARBĪBAI UKRAINĀ

Elina Vroblevska, *Mg. sc. pol.*, ir Rīgas Stradiņa universitātes Eiropas studiju fakultātes docētāja un maģistra studiju programmas *Starptautiskās attiecības un diplomātija* direktore, kā arī Latvijas Ārpolitikas institūta asociētā pētniece. Pētnieciskā specializācija – Krievijas ārpolitikas un identitātes mijiedarbības pētniecība, par kuru tiek izstrādāta doktora disertācija, kā arī starptautisko organizāciju darbība un sabiedrības veselības politika. Būdamā pētniece, piedalījies dažādos starptautiskos un Latvijas projektos.

Raksturvārdi: Krievija, Ukraina, idejas, ārpolitiskā identitāte.

Ievads

Krievijas īstenotā Krimas aneksija 2014. gadā ir bijis viens no noteicošajiem notikumiem pasaules politikā 21. gadsimtā, izraisot ilglaicīgas sekas iesaistītajām pusēm, reģionālajai drošībai un stabilitātei, kā arī plašākas drošības un ideoloģiskās debates starptautiskajā sistēmā. Šie notikumi bija kā ieskaits Krievijas rīcībā, kad astoņus gadus vēlāk Ukrainas suverēnajā teritorijā tika uzsākts pilna mēroga militārs iebrukums. Izskanējušie viedokļi par Krievijas rīcību un aiz tās stāvošajām interesēm, kā arī prognozes par turpmāko notikumu attīstību ir bijuši pietiekami daudzšķautņaini, aptverot plašu viedokļu un pētniecisko cēloņsakarību spektru.

Šajā pētījumā tiek piedāvāts skatīt Krievijas īstenoto karadarbību Ukrainā kā ārpolitisko identitāti veidojošo ideju izpausmi posmā no 2014. līdz 2022. gadam. Teorētiskie un metodoloģiskie pieņēmumi balstās uz postpozitīvisma atziņām, konkrētāk – konstruktīvisma un poststrukturālisma pieejas sintēzē. Par noteicošo teorētisko pieņēmumu Krievijas ārpolitiskās identitātes analizē tiek izmantota

diferenciācija – kā ārpolitiskās identitātes konstrukcijas process. Krievijas gadījumā ārpolitiskās identitātes diskursa neatņemama sastāvdaļa ir Rietumu¹ kā “Cita” apzināšanās un šī “Cita” vērtību pretstatīšana Krievijas ārpolitiskās identitātes jeb “Es” diskursa idejām. Tiek pieņemts, ka identitāte un ārpolitika mijiedarbojas, un identitāte ir gan priekšnoteikums, gan arī tiek veidota, balstoties uz ārpolitiskiem faktoriem.² Tāpat poststrukturālisti pieņem, ka identitāte tiek pausta diskursā, kas nozīmē, ka Krievijas ārpolitisko identitāti veidojošās idejas tiek identificētas valodā – oficiālās runās. Diskurss ir noteikts veids, kādā tiek runāts par pasauli, izprasta pasaule vai tās aspekts.³ Diskurss ir arī tas, ko politiskie aģenti saka ar mērķi veicināt un leģitimēt savu politiku.⁴

¹ Vēsturiski ar terminu *Rietumi* Krievijas ārpolitiskās identitātes diskursā ir tikušas apzīmētas Rietumeiropas valstis, bet mūsdienās to izmanto plašākā nozīmē, iekļaujot arī ASV.

² Hansen 2006.

³ Jorgensen, Phillips 2002.

⁴ Burnham, Lutz 2008.

Minētās ārpolitiskās identitātes diskursu veidojošās idejas tiek identificētas Krievijas prezidenta Vladimira Putina oficiālajās ikgadējās runās un uzrunās. Pētījumā izmantotā avotu kopa identificēta kā noteicošais Vladimira Putina ārpolitiskās identitātes artikulācijas kanāls, saturiskā atlasē procesā balstoties uz runu un uzrunu regularitāti, aptverto auditoriju, tām sekojošo politisko rīcību, kā arī saturiskajiem pieturas punktiem. Savukārt metodoloģiskā pieeja balstās diskursa analīzes līmeņu modelī⁵, kas paredz, ka pētniekam ir jāņem vērā ārpolitiskās identitātes ideju attīstība noteiktā laika posmā, noteiktā ārpolitiskajā kontekstā, lai pēcāk spētu identificēt to lomu ārpolitikas realizācijā.

Diskursa analīzē svarīga loma ir arī diskursa aktoriem jeb cilvēkiem, kuri izsaka noteikto diskursu. Nozīmīga ir šo aktoru epistemoloģiskā loma pētniecības jautājuma atbildēšanā, paturot prātā, ka svarīgs ir pats diskursus un to veidojošās idejas, nevis indivīda personīgās īpašības, koncentrējoties tieši uz diskursa “anatomiju” un idejisko sastāvu, atstājot aktora lomu ārpus pētījuma robežām. Kremļa saimnieks uz citu pasaules līderu fona izceļas ar spēju runāt brīvi, neslēpjot pastāvošās idejiskās un ārpolitiskās rīcības pretrunas, bet gan izmantojot tās Krievijas interešu aizstāvībai un pozīcijas stiprināšanai. Kombinācijā ar pētījumā aptverto laika rāmi, tas sniedz iespēju noteikt arī ideju attīstības diskursā un rīcībpolitikas Ukrainā cēloņsakarības. Identificējot idejas, kuras veido Putina konstruēto Krievijas ārpolitisko identitāti, ir iespējams novērot šo ideju praktisko izpausmi attiecībā uz valsts darbībām Ukrainas teritorijā un to, kā ārpolitiskās identitātes idejas mijiedarbojas ar Kremļa īstenoto ārpolitiku.

Krievijas ārpolitiskās identitātes ideju diferenciācija: eksepcionalisms⁶ un izdzīvošana

Pēc Padomju Savienības sabrukuma parādījās plašs dažādu Krievijas identitātes konceptu

klāsts oficiālajā un sabiedrības diskursā, taču pēdējos desmit gados Krievijas valdošā elite ir nosliekusies par labu idejām, kuras ir svarīgas režīma leģitimēšanai, valsts suverenitātes konsolidācijai un Krievijas valsts spēka un ietekmes nostiprināšanai iekšpolitikā un ārpolitikā. Pievērsties Krievijas rīcībai Ukrainā, secināms, ka tikai “vecmodīga” ģeopolitika nevar pilnvērtīgi skaidrot notikumus kopš 2014. gada. Lielākā mērā pēdējos astoņos gados Krievijas ārpolitiku nosaka Krievijas identitātes izpratne, kuru ārpolitiskā perspektīvā ietekmē valsts attiecības ar Rietumiem, īpaši ASV.⁷ Šajā kontekstā ir identificējami divi Krievijas ārpolitiskās identitātes diskursi.

Pirmais ir raksturojams kā izdzīvošanas diskursus, kas sevī ietver ideju kopu par Krievijas īpašo lomu un misiju pasaulē. Praksē šis ārpolitiskās identitātes diskursus lielākā mērā attiecināms tieši uz valsts nostāju pret tuvējiem kaimiņiem – Putins ir atdzīvinājis slāvu tautas ideju par kopīgu valsti ar Baltkrieviju un Ukrainu, kuras iedzīvotāji ir Krievijas “brāļu tauta”. Spēcīgs ārpolitiskās identitātes konstruēšanas paņēmiens ir diferenciācija, kas šajā diskursā izpaužas kā ideja par to, ka Krievijai ir jābūt spēcīgai un neatkarīgai lielvarai, cietoksniem visiem konservatīvajiem spēkiem, kuri ir pret revolūciju, haosu un liberālām idejām, kuras uzspiež ASV un Eiropa.

Otrs ārpolitiskās identitātes diskursus ir ideju kopums runās par plašākas krievu pasaules (*russkij mir*) pastāvēšanu, kura sniedzas pāri Krievijas valsts robežām, un par krievu civilizāciju, kura atšķiras no Rietumu civilizācijām.⁸ Eksepcionalisms Krievijas ārpolitiskās identitātes diskursā parādās kā atgriešanās pie vēsturiskās 19. gadsimta oficiālās nacionalitātes jeb Uvarova doktrīnas pamatuzstādījumiem. Šīs doktrīnas trīs centrālie elementi balstījās uz autokrātiju (lojalitāti valsts pārvaldei), pareizticību (kā patieso reliģiju) un nacionalitāti jeb piederību slāvu tautām. Tas liecina par vēsturisko nepārtrauktību politikā, ko atkārtoti uzsver arī pats Putins, aicinot lūkoties Krievijas vēsturē un tradicionālajās vērtībās, lai

⁵ Waever 2002.

⁶ Eksepcionalisms (angļu *exceptionalism*) – sava izņēmuma (vienreizīguma) stāvokļa izmantošana.

⁷ Roberts 2017, 28.

⁸ Zevelev 2016.

konstruētu tagadni. Eksepcionalisms balstās uz Krievijas pašidentifikāciju kā unikālai starptautiskai vienībai, kurai ir savs attīstības ceļš, kas nav salīdzināms ar citu valstu pieredzi, jo to nosaka Krievijas unikālie apstākļi. Šī diskursa idejas koncentrējās uz Krievijas civilizācijas unikalitāti un pretošanos Rietumu idejām un ietekmei, kā arī uz Krievijas mesianisko lomu reliģiskā un tautu apvienošanas šķautnē.

Kopumā idejas, kuras Putins izmanto Krievijas ārpolitiskās identitātes izteikšanai pēdējos desmit gados, balstās uz vēsturiski paustām atziņām par Krievijas eksepcionalismu un Rietumu apdraudējumu valstij. Līdz ar Putina trešo prezidentūras termiņu Krievijas pagātnes un tās iedomātā likteņa rekonstrukcija ir kļuvusi diskursīvi spēcīgāka ārpolitiskajā domāšanā. Ārpolitiskās identitātes diskursā ietvertās idejas, kuras izsaka Putins, arvien vairāk tiek atspoguļotas ārpolitikā, attīstoties mijiedarbībā ar Krievijas un ASV attiecību norietu un to, ko varētu saukt par “pastiprinātu aplenkuma mentalitāti”⁹

Šobrīd Ukraina ir kļuvusi par simbolu Krievijas un Rietumu sāncensībai, kur Putina ārpolitiskās identitātes diskursā izteiktā diferenciācija sniedz pamatojumu ārpolitikai, kuras fokusā ir Krievijas eksepcionalisms, kas mērķēts, lai nodrošinātu Kremļa īpašās intereses bijušajās padomju valstīs un robežvalstīs,¹⁰ kā arī izveidotu jaunu ar ASV konkurējošu varas centru, kurā Krievijas suverenitāti nosargāt no nelabvēlīgas Rietumu ietekmes.

Vēstures interpretācija kā ideja Krievijas identifikācijai ar Ukrainu

Vēstures, kultūras, reliģijas, valodas un etniskās idejas kā ārpolitiskās identitātes konstrukcijas pilāri Krievijas pašidentifikācijas centienos ir pastāvējuši jau vairākus gadsimtus un ir bijuši viens no aspektiem, caur kuriem Krievija ir identificējusi gan savas unikālās īpašības, gan kopīgo ar citām teritorijām Eiropā un Āzijā. Savukārt pašidentifikācija caur valsts kaimiņiem (īpaši bijušajām padomju bloka

valstīm) ir viena no Putina Krievijas ārpolitiskās identitātes konstrukcijas galvenajām idejām, pamatota ar dziļu etnisko, kultūras un vēsturisko saikni. Šāda konstrukcija gan diskursā ir hiperbolizēta, pašai piederības idejai kļūstot spēcīgākai pār materiālo pasauli jeb saikni reālajā laikā un telpā.

Dmitrijs Treņins raksturo Krieviju kā postimpēriju, kuras identitāte joprojām ir cieši saistīta un sevī iekļauj postpadomju valstis, balstoties uz kopīgo vēsturisko pieredzi un valodu, pareizticību u. c. faktoriem.¹¹ 2014. gada uzrunā Putins uzsvēra PSRS sabrukuma “humanitāro sastāvdaļu”, kā rezultātā liels skaits etnisko krievu un citu tautu pārstāvju, kuri sevi identificēja kā krievus vai Krievijas valstspiederīgos, atpācās dzīvojot ārvalstīs, turklāt nelabvēlīgos apstākļos, uzsverot: “Krievu nācija kļuva par vienu no lielākajām, ja ne pašu lielāko etnisko grupu pasaulē, kuru sadalīja robežas.”¹² Gadu iepriekš Valdajas (*Valdai*) diskusiju kluba konferencē Putins norādīja uz Krievijas vēsturisko izcelsmi, uzsverot Krievijas identitātes un valstiskuma saikni ar Ukrainu: “.. neaizmirsīsim, ka mūsdienu Krievijas valstiskumam ir Dņepras saknes .. Kijevas Krievzeme bija nākotnes Krievijas valsts pamats. Mums ir kopīgas tradīcijas, mentalitāte, kopīga vēsture, kopīga kultūra. [...] Šādā izpratnē, [...] esam viena tauta. Protams, Ukrainas tautai, Ukrainas kultūrai, Ukrainas valodai ir savas brīnišķīgas īpatnības, kuras veido Ukrainas nācijas [...] identitāti. Un mēs ne tikai to cienām .. tā ir daļa no mūsu lielās Krievijas pasaules ..”¹³

Arī turpmāk, posmā no 2014. līdz 2017. gadam, Putins atkārtoti izmanto vēsturiskos mītus un vēstures interpretāciju kā identifikācijas un piesaistes stūrakmeņus. Šeit skaidri parādās, ka Kremlis raugās uz Ukrainu kā Krievijas vēsturisko daļu, kas nelabvēlīgu apstākļu ietekmē ir tikusi atdalīta no Krievijas: “.. es uzskatu .., ka krievi un ukraiņi ir viena tauta. [...] Mūs no sākuma šķīra, tad sanaidoja .. Un mums pašiem ir jāatrod izeja no šīs situācijas.”¹⁴ Tā kā šis atdalīšanas process nav noticis dabiski, to

¹¹ Radin, Reach 2017, 12.

¹² Putin 2014.

¹³ Putin 2013.

¹⁴ Putin 2016.

⁹ Roberts 2017, 34.

¹⁰ Trenin 2014, 1.

nevar uzskatīt par Dieva gribu, turklāt, ņemot vērā kopīgo reliģisko kontekstu, kur Ukraina tiek skatīta kā “Krievijas garīguma avots”¹⁵, šāds tautu dalījums, Kremļa skatījumā, ir vēsturiski nepareizs. Balstoties uz Kremļa sniegto vēstures un notikumu interpretāciju, fakts, ka Krima un citas Ukrainas daļas tiek uztvertas kā piederīgas Krievijai etniskā un kultūras aspektā, taču atdalītas no Tēvzemes, ir pretrunā ar esošo *status quo*. Šī pretruna, Krievijas skatījumā, kalpo par pamatojumu rīcībai, kas izaicina Ukrainas suverenitāti, nostādot to kā otršķirīgu un vēsturiskajai pieredzei neatbilstošu. Ņemot vērā to, ka vēsturiskās pieredzes interpretācija ir viena no Krievijas lielvaras identitātes ideju kopumiem, tā nav šķērslis Ukrainas valsts iekļaušanai krievu pasaules konceptā.

Lai arī sākotnēji Kremļa oficiālie pārstāvji izvairījās tieši runāt par sadalītu Krievijas tautu, tā attaisnojot rīcību Ukrainā, pakāpeniski Putina izteikumos sāka parādīties izteiktāks krievu pasaules redzējums un Krievijas unikālais civilizācijas mesianisms par tās darbībām Ukrainas teritorijā: “Riski, ka attiecībā uz krievvalodīgajiem iedzīvotājiem raidīsies draudi, bija absolūti konkrēti un saprotami. Tieši tas mudināja Krimas tautu, pilsoņus .. vērsties pie Krievijas pēc palīdzības. [...] mūsu uzdevums bija nodrošināt pilsoņu drošību un labvēlīgus apstākļus viņu gribas izpaušanai. [...] Šajos apstākļos rīkoties citādi nebija iespējams. [...] jautājums ir par to, lai nodrošinātu likumīgas krievu un krievvalodīgo pilsoņu tiesības un intereses Ukrainas dienvidaustrumos, ..”¹⁶ Garākā laika perspektīvā ir novērojams, ka kopš 2014. gada notikumiem Kremļa skatījums uz situāciju Ukrainā ir palicis nemainīgs: “Pirms gada, lai aizsargātu mūsu cilvēkus, mūsu vēsturiskajā zemē, mūsu valsts drošības nodrošināšanai, drauda likvidācijai, kas nāca no neonacistiskā režīma, kas bija izveidojies Ukrainā pēc 2014. gada apvērsuma, tika pieņemts lēmums par speciālās militārās operācijas īstenošanu. [...] Kopš 2014. gada Donbass .. ticēja un gaidīja, ka Krievija nāks

palīgā ..”¹⁷ Krievija ir īstenojusi tās tautiešu politiku mesianiskā izpausmē, glābjot tautiešus “ārzemēs”. Iepriekš minētā retorika ne tikai parāda, kā diskursā tiek attaisnota Kremļa rīcība pagātnē un patlaban, bet arī palīdz īstenot krievu pasaules ideju materiālajā pasaulē – fiziski paplašinot valsts mentālās robežas.

Koncepti “tautietis ārzemēs” un “krievu pasaule” ir attīstījušies divos dažādos, taču savstarpēji pārklājušos diskursos, atspoguļojot spriedzi starp Krieviju un tās valsts robežām un krieviskuma mentālo karti, kas pastāv daudz krievu prātā.¹⁸ Kamēr “tautietis ārzemēs” koncepts uzsver krievvalodīgo interešu un tiesību aizstāvību citu valstu suverēnās teritorijās, “krievu pasaules” koncepts vairāk pievēršas integrācijas konstrukcijai. Attiecībā uz Ukrainu ir identificējams, ka no 2012. gada Putina un līdz ar to oficiālajā Kremļa retorikā šie koncepti ir lietoti pamišus. Tas ne tikai stiprināja Krievijas politisko rīcību, bet arī pieļāva, ka šo abu konceptu diskursīvā sapludināšana paredz daudz lielāku rīcības brīvību nākotnē.

Manipulācija ar vēsturiskiem faktiem un notikumiem, reliģijas un kultūras piesaukšana kā neapstrīdama un nemainīga faktora esamība ir bijis pamats Putina skaidrojumam, kāpēc Ukrainai būtu jābūt daļai no Krievijas. Tas kombinācijā ar ideju par to, ka Ukrainas iedzīvotāji ir jāglābj no Kijevas režīma represijām, reizē mobilizē Krievijas glābēja misijas izpratni un tās neatkārtojamo lomu pasaules kārtības nodrošināšanā un veido pārliecinošu vēstījumu par Kremļa rīcības pareizību un patiesumu. Tas arīdzan ir signāls Kremļa atbildības zonas paplašināšanai ārpolitikā.

Kremļa izpratne par vēsturi veidojusi noteiktu diskursu, ka Krievijas ar tās slāvu brāļiem dalītā vēsturiskā pieredze ir jāaizstāv un jāapliecina. Taču jebkādas istas vai iedomātas vēsturiskas saiknes izjūta ir diskursīva konstrukcija, tāpēc šīs saiknes reālā pastāvēšana nav svarīga – jo vairāk to uzsver un atzīmē, jo lielāku nozīmi tā iegūst un jo plašāku rīcību tās saglabāšanai var attaisnot.

¹⁵ Putin 2014.

¹⁶ Turpat.

¹⁷ Putin 2023.

¹⁸ Zevelev 2016.

Izdzīvošanas ideja kā daļa no Krievijas ārpolitiskās identitātes

Jau pusotru gadsimtu debašu par Krievijas ārpolitisko identitāti, nācijas veidošanos un Krievijas nākotni degpunktā ir bijušas Krievijas attiecības un saskarsme ar Rietumiem.¹⁹ Kopš 90. gadiem virknē postpadomju valstu prodemokrātisku un prietumniecisku spēku nonākšanu valsts pārvaldē pēc protestiem jeb krāsainajām revolūcijām Krievija saistīja ar Rietumu, īpaši ASV, iekļaušanos. Arvien vairāk šādus notikumus Kremlis uztvēra kā tādus, kuru mērķis ir sistemātiska leģitīmu, taču prokrievisku valdību graušana, tai skaitā arī ar militāru spēku, radot draudus Krievijas interesēm kaimiņvalstīs un vispārējai drošībai.

Lai arī Krievijas kā starptautiskās sistēmas daļas loma ir neapstrīdama, Krieviju un rietumvalstis idejiskā perspektīvā nošķir izpratne par starptautisko sistēmu un mijiedarbību ar citiem tās dalībniekiem. Jau vairāk nekā desmit gadus Krievija ārpolitiski darbojas no "ielenkuma mentalitātes perspektīvas" un vēlmes nomest tai piesprausto "mūžīgā mācekļa" tēlu. Savukārt notikumi Ukrainā ir atklājuši patiesos apmērus, kā Krievijas politiskā elite pretojas Rietumiem, kur identitātes konstrukcija nevar pastāvēt bez ienaidnieka konstrukcijas. Kremļa skatījums uz pasauli tiek veidots, balstoties uz realitātes izkropļošanu: Krievija ir tā, kas tiecas uz miermīlīgu dialogu un uzstāj uz starptautiskās sistēmas saliedētību, kā arī iestājas par visu valstu sadarbību un vienlīdzību, turpretim ASV kavē šādu sadarbību: "Amerikas Savienotās valstis, īpaši pēc PSRS sabrukuma, sāka runāt par savu unikalitāti, ar to pazemojot ne tikai visu pasauli, bet arī savas satelītvalstis [...] Krievija aicināja Rietumus uz godīgu dialogu, uz kompromisu, saprātīgiem lēmumiem, rēķināšanos ar abu pušu interesēm. [...] NATO valstis nevēlējās mūs sadzirdēt, un tas nozīmē, ka patiesībā viņiem bija pavisam citi plāni."²⁰

Izveidotā starptautiskā kārtība, kā uzskata Kremlis, jau pašos pamatos ir nevienlīdzīga un netaisnīga. Galvenā netaisnība sistēmā esot tajā, ka ASV var brīvi aizstāvēt savas intereses

jebkur, savukārt Krievijai šāda iespēja esot liegta: "Pati krīze Ukrainā ir rezultāts starptautisko attiecību līdzsvara izjaukšanai. [...] daži var ignorēt visu, kamēr mēs nevaram aizsargāt krieviski runājošos un Krimas krievu iedzīvotāju intereses. [...] Mums ir jāatbrīvojas no kārdinājuma un mēģinājumiem sāktot pasauli pēc viena patikšanas un radīt līdzsvarotu interešu un attiecību sistēmu, kura jau sen ir parakstīta pasaulē un kurai mums tikai jāizrāda cieņa."²¹ Putins uzskata, ka interešu līdzsvara trūkums rada vispārējo globālo apdraudējumu un notikumi Ukrainā ir šo apstākļu sekas. Kas būtībā nozīmē, ka atbildība par notikumiem Ukrainā tiek pārliekta uz ASV: "Viņi [ASV] par savu ieroci izmanto rusofobiju, tai skaitā desmitiem gadu laikā mērķtiecīgi kāpinot naidu pret Krieviju, pirmkārt, jau Ukrainā, kuru viņi gatavoja antikrieviskā placdarma liktenim, savukārt pašu ukraiņu tautu pārvērta par lielgabalu gaļu un iegrūda to karā ar mūsu valsti."²² Vienlaikus pastāvošajā kārtībā Krievija sevi saredz kā vienīgo, kura ir spējīga pretoties "ASV diktātam", un notikumi Ukrainā ir daļa no šīs pretestības. Turklāt Rietumi, to plašākā apzīmējumā, diskriminē un izmanto vājākas valstis, arī Ukrainu, kā arī apzināti nesadarbojas ar Krieviju, uzkurina un paildzina konfliktus. Šāds skatījums uztur ienaidnieka tēlu ASV "personā", kā arī reizē laupa Ukrainai spēju lemt, kas lieliski kalpo iepriekš apskatītajām tēzēm par Krievijas mesiānismu un eksepcionālismu, kas ietver glābēja lomas pildīšanu.

Idejas par Rietumu dominances apdraudējumu iekļaujas diskursā par Rietumu nespēju vadīt globālo drošības arhitektūru un nepieciešamību pēc alternatīvas.²³ Tajā pašā laikā Putins uzskata, ka jau šodien pasaule ir sašķelta un multipolāra, lai gan viņa izpratne par multipolaritāti nebūt nenozīmē to, ka ir plašāks vienlīdz spēcīgu valstu loks. Tā vietā tā paredz plašu spēcīgu valstu loku, kur Krievija ir noteicošais spēlētājs: "„ agri vai vēl gan jaunajiem starptautiskās kārtības multipolārajiem centriem, gan Rietumiem nāksies

¹⁹ Zevelev 2016.

²⁰ Putin 2022.

²¹ Putin 2014.

²² Putin 2022.

²³ Roberts 2017, 38.

sākt vienlīdzīgas sarunas par mūsu kopīgo nākotni.²⁴ Šī ir indikācija tam, ka kara Ukrainā mērķis nav tikai krievu pasaules apvienošana vai Krievijas mesijas lomas iemieošana. Mērķis ir daudz plašāks – piespiest ASV un rietumvalstis spēlēt pēc Krievijas noteikumiem, mainot spēku sadalījumu un Krievijai noteikto lomu starptautiskajā sistēmā. No šī skatpunkta sākotnēji Ukrainas situācija tika uztverta kā iespēja nostiprināt Krievijas konstruēto realitāti materiālajā pasaulē – Krievijas un ASV attiecību sava veida pārskatīšana. Tas sevī ietvēra Krievijas skatījuma par starptautisko sistēmu pieņemšanu attiecībā uz interešu harmonizāciju, vienlīdzību un citām idejām, kas atbalstītu Krievijas eksepcionālismu un lielvaras identitāti. Taču, Rietumu pasaules attieksmei paliekot nemainīgi svārstīgai, radikalizējās pašas Krievijas nostāja.

No Putina skatpunkta, ASV atbalsts Ukrainai – valstij, kas ir ārkārtīgi nozīmīga Krievijai, – 2014. gadā bija skaidrs signāls par to, ka Rietumi pārkāpj Krievijas kā lielvaras drošību un intereses, un tas savukārt radīja labvēlīgu augšņi, lai 2022. gadā attaisnotu pilna mēroga iebrukumu Ukrainā. Turklāt pēdējos astoņos gados Putins nav pārtraucis izteikt ideju par Krievijas bezizejas situāciju un apdraudējumu esošajos apstākļos: “Esmu pārliecināts, ja nekas no tā [Ukrainā] nebūtu noticis .. tad tiktu izdomāts kāds cits iegansts tam, lai iegrožotu Krievijas pieaugošās iespējas .. Iegrožošanas politika nav izdomāta vakar. Tā tiek īstenota attiecībā uz mūsu valsti jau daudzus gadus .. desmitgades, ja ne simtgades. .. katru reizi, kad kāds uzskata, ka Krievija ir kļuvusi pārāk spēcīga, patstāvīga, šie instrumenti nekavējoties tiek iedarbināti.”²⁵ Kremlis uzskata, ka Ukraina ir bijis ASV instruments, lai vājinātu Krievijas lielvaras statusu. Taču līdz 2022. gadam diskursā izteiktais apdraudējuma apmērs jau bija pieaudzis, runājot nevis par vājināšanu, bet gan par valsts iznīcināšanu: “Runa ir par neatliekamām, nepieciešamām soļiem suverenitātes, drošības un Krievijas teritoriālās vienotības aizsargāšanai [...] Rietumu mērķis

ir novājināt, dezintegrēt un iznīcināt mūsu valsti. [...] Un tādi plāni viņiem jau ir sen.”²⁶

Kremlis uzskata, ka teritoriju iekļaušana Rietumu institūcijās ir priekšvēstnesis integrācijai starptautiskā militārā aliansē – NATO –, kas nav pieļaujams fiziskā apdraudējuma dēļ, ja runa ir par teritorijām, kuras vēsturiski bijušas Krievijas daļas un kurās ir krievu iedzīvotāju etniskais sastāvs: “.. veidojās mums absolūti nepieņemams drauds, turklāt tieši pie mūsu robežas. Viss liecināja par to, ka sadursme ar neonacistiem, banderoviešiem, uz kuriem likmes lika ASV un to jaunākie kompanjoni, būs neizbēgama. [...] Krievija deva preventīvu triecienu agresijai. Tas bija piespiedu, laikus pieņemts un vienīgais pareizais lēmums.”²⁷ Lai gan NATO infrastruktūra jau ir pie Krievijas robežas daudzus gadus un līdz šim tas nav radījis acīmredzamus draudus Krievijai, Putins konstruē realitāti, kurā krasi mainās Krievijas drošības un apdraudējuma apstākļi. Tas savukārt norāda uz to, ka centrālais aspekts šeit nav pašas NATO vai tās infrastruktūras pietuvošanās, bet gan jautājums par to, uz kuru teritoriju rēķina tas notiek.

Taču fiziskais apdraudējums no Rietumu institūciju paplašināšanās un pietuvošanās Krievijas robežām ir tikai daļa no apdraudējuma konstrukcijas Kremļa ārpolitiskās identitātes diskursā – un, kas ir ne mazāk svarīgi, tas ir drauds vērtībām. Vērtībām, kuras nesaskan ar Kremļa uzskatā, rietumnieciski pagrīušo pasaules skatījumu, kurā uzdzīvo pedofili, tiek veicinātas viendzimuma attiecības un noliegta reliģija, bet gan ir tradicionālas un tāpēc Krievijai labāk piemērotas nekā Rietumu ideoloģiskās inovācijas. Taču mērķis nav bijis panākt Krievijas ārpolitisko izolāciju.²⁸ Tā vietā Putins izmanto plaisu starp Rietumu vērtībām un pārējo pasauli, lai izveidotu vietu Krievijai kā alternatīva naratīva līderei starptautiskajā sistēmā,²⁹ norādot uz eiropiešu labā un ļaunā pieņemšanu, morāles relatīvismu, neskaidru identitāti un pārmērīgu politkorektumu. Tāpat Putins uzsver, ka Eiropas valstis ir sākušas

²⁶ Putin 2022.

²⁷ Turpat.

²⁸ Trenin 2014, 13.

²⁹ Roberts 2017, 30.

²⁴ Putin 2022.

²⁵ Putin 2014.

atteikties no savām saknēm, arī kristietiskām vērtībām, kuras ir Rietumu civilizācijas pamatā.³⁰ Protams, aprakstītā demoralizācija lielā mērā ir notikusi ASV uzraudzībā, turklāt šīs normas tiek mēģināts uzspiest arī Krievijai. Par Rietumu kultūras morālo pagrimumu kā draudu Krievijas sabiedrībai, tās vērtībām un reliģijai, Putina runās dzirdams gandrīz desmit gadus: “Krievijas pasaules skatījuma pamatā ir priekšstats par labo un ļauno, par augstāko spēku, dievišķo sākumu. Rietumu domāšanas pamatā – [...] ir intereses, pragmatisms, pragmatika. [...] tā patiešām ir atkāpe no mūsu kopīgajām tradicionālajām vērtībām, kuru pamatā neapšaubāmi ir vienlīdzība starp visiem cilvēkiem Radītāja priekšā.”³¹ Tradicionālās krievu vērtības un pasaules skatījums ir tas, kas ļauj veidot stabilu stāstījuma bāzi par apdraudējumu, kas nāk no Rietumiem ar mērķi iznīcināt Krieviju un tās sabiedrību: “Mēs nekad neatteiksimies no mīlestības pret dzimteni, no ticības un tradicionālām vērtībām, no senču tradīcijām, no cieņas pret visām tautām un kultūrām.”³² Putins uzsver Rietumu atkāpšanos no reliģiskām vērtībām iepretim Krievijas morālajam eksepcionālismam, kas joprojām balstās uz šīm vērtībām un kas būtībā nosaka, bez jebkādām atrunām, Krievijas pārākumu.

Ideja par draudu pie Krievijas robežām ir veicinājusi to, ka diskursā Putins pieņem Rietumu hegemoniju, Krievijas vēsturiskās tiesības un kultūras saikni ar tās kaimiņiem un nepieciešamību Krievijai pretoties nevēlamajam spēkam. Tradicionāli Putins ir ticis uztverts kā pragmatisks vadītājs, kurš apzinās, ka sadarbība ar Rietumiem ir nepieciešama valsts attīstībai, taču pēc 2014. gada uztvertais apdraudējums no Rietumiem diskursā ir paplašinājies, aptverot visu starptautisko sistēmu un tās drošību un stabilitāti. Balstoties uz šo ideju, Kremļa ārpolitiskā rīcība liecina par zaudētu interesi konsensa veidošanā. Krievijas tiekšanās uz diplomātiskiem risinājumiem netaisnīgā Rietumu pārvaldītā pasaules kārtībā ļauj skatīt pasauli no mūžīgā apdraudējuma prizmas un

līdz ar to aizstāvēties, tāpēc šī pozīcija nepazudīs diskursā, kamēr vien būs nepieciešams skaidrojums aizstāvēbai un agresijai.

Nobeigums

Vēsturiski Krievijas pašidentifikācija ārpolitikā ir notikusi, balstoties uz to, kā attīstījušās attiecības ar Rietumvalstīm, kā arī ar kaimiņvalstīm. Savukārt iekšpolitikā šie paši diferenciācijas elementi tikuši papildināti ar valstī noteiktām idejām par reliģiju, valsts pārvaldes formu, kultūru, vēsturi un citiem. Plaši atbalstīts secinājums un novērojums par vienu no politiski nozīmīgiem aspektiem Krievijā ir tas, ka pēc PSRS sabrukuma jaundibinātā valsts savā būtībā bija zaudējusi identitāti – pazuda politiskās, vēsturiskās, kultūras un etniskās identifikācijas pieturas punkti. Savukārt izmaiņas starptautiskajā sistēmā balstījās uz liberālisma un demokrātijas principiem – idejām, kurām Krievijas politiskajā elitē nekad nav bijusi nozīmīga ietekme.

Ideju par Krievijas lomu pasaulē Putins ir attīstījis pakāpeniski, kas ir padarījis izaicinošu izziņas procesu par Krievijas ārpolitiskās motivācijas viennozīmīgu noteikšanu, izņemot tās skaidri paustās valsts intereses būt lielvarai un tikt atzītai kā tādai. Ārpolitiskās identitātes diskursā ietvertais eksepcionālisms, kas raksturo Krieviju kā vēsturiski un kultūras ziņā radniecīgu Ukrainai, un tās pretošanās Rietumu hegemonijai ir jāvērtē idejiskā, konstruēta ārpolitiskās identitātes kontekstā.³³ Diskurss nenosaka ārpolitisko rīcību, taču padara noteiktas ārpolitiskās darbības vieglāk pamatojamas un attaisnojamas nekā citas. Kompleksa mijiedarbība diskursā starp dažādām idejām, pretošanos Rietumu ietekmei un mesijas jeb glābēja lomu sniedz Kremlim iespēju stiprināt uzskatus, ka Krievijas politiskā rīcība, izvēršot karadarbību Ukrainā, ir pareiza.

Kremlim attiecības ar Rietumiem ir kritiska ārpolitiskās identitātes diskursa sastāvdaļa, kas nosaka ārpolitiskās identitātes veidošanas būtību. Krievijas rīcībai Ukrainā galvenais (taču ne vienīgais) izskaidrojums ir Kremļa

³⁰ Trenin 2014, 10.

³¹ Putin 2015.

³² Putin 2022.

³³ Roberts 2017, 29.

uztvertais un konstruētais apdraudējums, izteikts Rietumvalstu un to pārstāvēto vērtību idejā. Tas sevī ietver, bet neaprobežojas ar NATO un ES paplašināšanos kā savstarpēji saistītiem aspektiem un no tā izrietošo Krievijas kultūras un ģeopolitisko ievainojamību, manipulēšanu ar starptautiskajām normām un režīmiem un nevienlīdzību attieksmē pret Krieviju kā globālu lielvaru. Šīs idejas ir veicinājušas vēlmi radīt Rietumu vadītajai starptautiskajai kārtībai globālajā pārvaldē alternatīvu varas centru. No tā izriet, ka Krievijas rīcību Ukrainā var skatīt kā daļēju atbildi Kremļa apdraudējuma izjūtai un arī kā atbilstošu Putina vēlmei aizsargāt Krievijas identitāti Rietumu vērtību kontekstā.

Vienlaikus Putina pasaules redzējums ataino sakropļotu realitāti, kur Krievija ir nevis agresors, bet glābējs, kur starptautiskā sistēma ir nevis iekļaujoša, bet diskriminējoša, kur draudi nāk nevis no Austrumiem, bet Rietumiem un kur demokrātiskās vērtības ir nevis jāšargā, bet jābaidās no tām. Koriģējot skatījumu uz notikumiem, idejām un starptautisko kārtību, diskursā aprakstītā pasaule kalpo Kremļa interešu realizācijas balstīšanai un tā varas nodrošināšanai Krievijas iekšienē un arī noteiktās kaimiņvalstīs.

Taču ārpolitiskās identitātes diskurss jāskata nevis vienkārši kā tāds, kurš skaidro vēsturi un tagadnes notikumus, bet arī kā tāds, kurš iztēlojas nākotni.³⁴ Ukrainā Krievija ir

parādījusi, cik tālu tā gatava iet, lai aizsargātu savas intereses no Rietumu veidotās kārtības tuvošanās, kas tiek saredzēts kā tiešs izaicinājums Krievijas politiskās sistēmas leģitimitātei, Krievijas eksepcionālismam un vēlmei apstiprināt Krieviju kā jauno varas centru starptautiskajā sistēmā. Izdzīvošanas ideja diskursā ir nesalaužama konstrukcija, ja vien nenotiks reāla vai diskursīva attālināšanās no šāda realitātes konstrukcijas veida. Ņemot vērā to, ka šāds skatījums kalpo arī kā iekšpolitiski stabilizējošs faktors režīma darbībai, izmaiņas šajā nostājā un tai sekojošās darbībās nav gaidāmas, kamēr vien būs nepieciešamība pēc iekšpolitiskās elites un sabiedrības konsolidācijas. Šāda nepieciešamība saglabāsies, kamēr vien pastāvēs autoritārs režīms.

Savukārt skatījums uz ukraiņiem kā “brāļu tautu” un vēstures interpretācijas idejas ir ļoti spēcīgas un klātesošas Krievijas eksepcionālisma diskursā, un uz tām retrospektīvi var raudzīties kā uz priekšvēstnešiem Krievijas mērķtiecībai mūsdienu Ukrainas teritoriju “atgriešanā” tās dabiskajā vietā un apvienošanā ar Ukrainas “brāļu tautu”, kas ārpolitiskās identitātes diskursā izskan regulāri. Tas norāda uz noteiktu nepārtrauktības konstrukciju no Kremļa puses šāda veida saiknē – ģimenes saites praktiski nav saraujamās – un kalpo kā diskursīvs piesaistes punkts rīcības attaisnošanai un atbalstam un līdz ar to militārās agresijas turpināšanai un attaisnošanai Ukrainā.

³⁴ Roberts 2017, 36.

VĒRES

- Burnham, P.; Lutz, K. G., et. al. (2008) *Research methods in politics*. Basingstoke : Palgrave MacMillan.
- Hansen, L. (2006) *Security as Practice: Discourse Analysis and the Bosnian War*. London and New York : Routledge.
- Jorgensen, M.; Philips, L. (2002) *Discourse Analysis as Theory and Method*. London and New York : Sage Publications.
- Putin, V. (2013) Meeting of the International Discussion Club “Valdai”. *Kremlin.ru* Pieejams: <http://kremlin.ru/events/president/news/19243> (31.08.2023.; vietne vairs nav sasniedzama).
- Putin, V. (2014) Adress to the Federal Assembly. *Kremlin.ru*. Pieejams: <http://kremlin.ru/events/president/news/47173> (08.2023.; vietne vairs nav sasniedzama).
- Putin, V. (2014) Direct Line With Vladimir Putin. *Kremlin.ru*. Pieejams: <http://kremlin.ru/events/president/news/20796> (31.08.2023.; vietne vairs nav sasniedzama).
- Putin, V. (2014) Meeting of the International Discussion Club “Valdai”. *Kremlin.ru*. Pieejams: <http://kremlin.ru/events/president/transcripts/46860> (31.08.2023.; vietne vairs nav sasniedzama).

- Putin, V. (2015) Meeting of the International Discussion Club “Valdai”. *Kremlin.ru*. Pieejams: <http://kremlin.ru/events/president/transcripts/50548> (31.08.2023.; vietne vairs nav sasniedzama).
- Putin, V. (2022) Celebratory Concert in Honor of 1160 Year Anniversary of the Birth of Russian Statehood. *Kremlin.ru*. Pieejams: <http://kremlin.ru/events/president/transcripts/69397> (08.2023.; vietne vairs nav sasniedzama).
- Putin, V. (2022) Meeting of the International Discussion Club “Valdai”. *Kremlin.ru*. Pieejams: <http://kremlin.ru/events/president/transcripts/69695> (31.08.2023.; vietne vairs nav sasniedzama).
- Putin, V. (2022) Victory Parade on the Red Square. *Kremlin.ru*. Pieejams: <http://kremlin.ru/events/president/transcripts/68366> (31.08.2023.; vietne vairs nav sasniedzama).
- Putin, V. (2023) Address to the Federal Assembly. *Kremlin.ru*. Pieejams: <http://kremlin.ru/events/president/transcripts/messages/70565> (08.2023.; vietne vairs nav sasniedzama).
- Radin, A.; Reach, K. (2017) *Russian views of the International Order*. Santa Monica, California : RAND Corporation.
- Roberts, K. (2017) Understanding Putin: The Politics of Identity and Geopolitics in Russian Foreign Policy Discourse. *International Journal*, 72 (1), 28–55.
- Trenin, D. (2014) *Russia's Breakout from the Post-Cold War System: The Drivers of Putin's Course*. Moscow : Carnegie Moscow Center.
- Waever, O. (2002) Identity, Communities and Foreign Policy: Discourse Analysis as Foreign Policy Theory. *European Integration and National Identity: The Challenge of the Nordic States*. London : Routledge.
- Zevelev, I. (2016) The Russian World in Moscow's Strategy. CSIS. Pieejams: <https://www.csis.org/analysis/russian-world-moscows-strategy> (01.09.2023.).
- Zevelev, I., 2016. *Russian National Identity and Foreign Policy*. Washington : Center for Strategic and International Studies.

Summary

Ideas of foreign political identity as a “road map” for Russian warfare in Ukraine

Ukraine has currently become the focal point and symbol of the power struggle between Russia and the West. Putin's perception of Russia being humiliated has led to a foreign policy which denounces liberal values in practice and instead reasserts the sovereignty, integrity, and exceptionalism of the state. Manipulation with historical facts and reliance on religion and cultural ties are only a few of the ideas in Russia's foreign identity discourse being used to justify the invasion of Ukraine. Combining these with the idea that the people of Ukraine should be saved from a repressive neo-Nazi regime in Kyiv both mobilizes and constructs the reassurance that Russia's actions in Ukraine can be viewed as justifiable and, moreover, that Russia has a God-given mission and an exceptional role in the world.

The significance of ideas in foreign policy actions is emphasized in the works of post-positivist authors, where poststructuralist and constructivist theoretical approaches have attempted to locate the significance and co-constitution of the aforementioned actions. It is presumed that foreign identity discourses consist of specific ideas, articulated by key policy players, like Putin, based on the specific governance model in Russia. In the case of Russia's foreign identity, this is prominently being formulated through the process of differentiation. Therefore, Russia's foreign policy and more specifically, its actions in Ukraine can be analyzed from an identity differentiation perspective, diving deeper into the ideas that support it in discourse.

Russia's unique historical experience has become one of the central ideas that outline its identity, along with its special self-presumed role as savior of the oppressed in the international system. The historical ideas revived by the Kremlin are part of a narrative regarding Russia's shared experiences with their Slavic brothers which should be re-enacted yet again. And because this is a construction of ideas, it is not important that they do not exist in the material world – the more this is emphasized and repeated, the more significance it gains and facilitates justification of certain policies.

The presumption of a Western hegemony has been co-created by Russia's perception that its sovereignty is being threatened and there is an urgency to preserve its value system intact – without

the influence of Western ideas. However, the unwillingness of the West, and especially the United States to bend before the Kremlin exerts its interest in its neighboring countries, and much further beyond, has promoted Russia to construct a foreign identity in direct opposition to the West. This is evidenced by the fact that although Putin was once considered a pragmatic leader, from 2014 onwards the scope of the threat directed by the West has grown exponentially in his narrative, a signal of the Kremlin losing interest in reaching a consensus on this. Moreover, this goes hand in hand with Russia's bid for its place in the international system as an opposing power center to the US-led Western model.

However, Russia's foreign identity discourse does not only explain current events, but provides a projection into the future. Based on two key factors identified in this article – exceptionalism and differentiation through Russia's opposition to the West, the ideas that Putin uses to articulate Russia's identity have provided a solid, long-term base to justify the ongoing war in Ukraine. This war has given Putin a chance to demonstrate Russia's ability to counteract the Western threat, re-establish Russia as a power center and also reinstate the stability of the regime domestically. The perception of the Ukrainian people as "brothers" presumes that both Russians and Ukrainians are part of the Slavic family and people. The implication and presumption of this discursive construct is that there is a "family bond" between the two which ensures its continuity throughout history and it is unbreakable regardless of the circumstances.

Keywords: Russia, Ukraine, ideas, foreign political identity.

Redakcijā saņemts: 07.09.2023.